

Syrjäytymisen estäminen: toimenpiteet ja mekanismit (PSE-konsortio)

Tilannekuvaraportti 2015

Tuomas Pekkarinen, VATT, *konsortion johtaja*
Kari Hämäläinen, VATT
Jukka Vuori, TTL
Roope Uusitalo, Jyväskylän yliopisto
Jouni Välijärvi, KTL
Kristiina Huttunen, Aalto yliopisto
Jan Wieland, Walter ry

PREVENTING SOCIAL EXCLUSION: What works and why? (PSE)

Suomen Akatemian STN-hanke

Tilannekuvaraportti

Hankkeen johtaja:	Tuomas Pekkarinen, VATT
Varajohtaja:	Kari Hämäläinen, VATT
Ryhmän johtajat:	Jukka Vuori, TTL
	Roope Uusitalo, Jyväskylän yliopisto
	Jouni Välijärvi, KTL
	Kristiina Huttunen, Aalto yliopisto
	Jan Wieland, Walter ry
Viestintävastaava:	Annukka Klinge

Tiivistelmä:

PSE-hanke tutkii nuorten syrjäytymiseen johtavia mekanismeja, arvioi käytettyjen toimenpiteiden vaikutuksia sekä kehittää uusia, syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseen tähtäviä menetelmiä. Hankkeessa käytetään suomalaisia rekisteriaineistoja syrjäytymisen taustalla vaikuttavien mekanismien tunnistamiseen sekä käytössä olevien toimenpiteiden vaikutusten arviointiin. Erityisen kiinnostuksen kohteena ovat toisen asteen koulutuksen tarjonnan, maahanmuuttajien kotouttamisohjelman sekä nuorisotakuun vaikutukset syrjäytymiseen.

Hankkeessa suunnitellaan tutkimustietoon perustuvia interventioita, joiden tarkoituksena on helpottaa toisen asteen koulutukseen siirtymistä. Nämä interventiot toteutetaan kouluissa, joissa ensimmäisen ja toisen polven maahanmuuttajat ovat yliedustettuina. Interventioiden suunnitteluun osallistuu taloustieteilijöitä, psykologeja, koulutuksen tutkijoita, sekä maahanmuuttajataustaisten koululaisten parissa pitkään työskennellyt kansalaisjärjestö.

Interventioiden lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutukset arvioidaan satunnaistettujen kokeiden menetelmällä. Lisäksi interventiot suunnitellaan siten, että ne voidaan helposti ottaa osaksi syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäviä julkisia palveluja.

Tutkimusongelma:

Sosiaalinen syrjäytyminen on usein väljästi käytetty käsite, jolla kuitenkin yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa tarkoitetaan erilaisten sosiaalisten ongelmien kasautumista tietyissä väestöryhmissä. Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että sosiaaliseen syrjäytymiseen johtavat prosessit alkavat usein jo lapsuudessa. Tästä johtuen koululaitos on se paikka, jossa julkisen vallan toimenpiteet voivat vaikuttaa

syрjäytymiseen tehokkaasti. Etenkin siirtymät eri kouluasteiden välillä ovat syрjäytymisen kannalta kriittisiä vaiheita.

Hankkeen tavoitteet:

Tämän tutkimushankkeen tavoitteena on kehittää uusia lähestymistapoja sosiaalisen syрjäytymisen ennaltaehkäisemiseen. Hanke käsittelee syрjäytymisprosessia kolmella eri lähestymistavalla. Ensinnäkin hankkeessa hyödynnetään suomalaisia rekisteriaineistoja syрjäytymiseen johtavien mekanismien tunnistamiseksi. Näiden aineistojen avulla myös arvioidaan viime vuosina toteutettujen toimenpiteiden vaikutuksia ja niiden menestystä syрjäytymisen ehkäisemisessä. Hankkeen tärkein tavoite on kehittää uusia toimenpiteitä, joita voidaan hyödyntää sosiaalisen syрjäytymisen ehkäisemisessä kouluympäristössä. Näiden toimenpiteiden vaikutuksia tutkitaan satunnaistettujen kenttäkokeiden avulla.

Toimintaympäristön tiedontaso

Sosiaalinen syрjäytyminen on usein väljästi käytetty käsite, jonka tarkoituksena on kuvata yhteiskunnallisen huono-osaisuuden moniulotteisuutta. Syрjäytymisellä viitataan luonteeltaan erilaisten yhteiskunnallisten ongelmien – kuten työttömyyden tai matalan koulutustason - kasautumiseen tietyissä väestöryhmissä. Syрjäytyminen ei siis yksinomaan riipu taloudellisista tekijöistä kuten tulotasosta. Samalla syрjäytymisellä pyritään kuvaamaan huono-osaisuuden suhteellista luonnetta. Syрjäytyneen ihmisen on vaikea saavuttaa sellaisia elinolosuhteita, joita pidetään vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa normaaleina.

Kognitiiviset ja sosiaaliset taidot syрjäytymisen taustalla

Sosiaaliseen syрjäytymiseen johtavia prosesseja on käsitelty laajasti ja moniulotteisesti yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Yksi yleinen johtopäätös tästä tutkimuksesta on, että syрjäytyminen liittyy läheisesti kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen puutteeseen (Heckman ja Mosso (2014)). Nämä taidot muokkaavat yksilöiden persoonallisuutta ja vaikuttavat heidän tekemiin valintoihin. Tutkimus on osoittanut, että kognitiiviset ja sosiaaliset taidot vaikuttavat selvästi yksilöiden työllistymismahdollisuuksiin ja palkkoihin. Lisäksi kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen puute lisää sosiaaliturvan varassa elämisen todennäköisyyttä ja heikentää aikuisiän terveyttä. Sosiaalisen syрjäytymisen ehkäisemisen kannalta on välttämätöntä ymmärtää näiden taitojen kehitysprosessi.

Kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen taso on vahvasti yhteyksissä perhetaustaan ja erot esimerkiksi korkeasti ja matalasti koulutettujen vanhempien lasten taitotasoina voidaan havaita jo hyvin varhaisessa iässä. Nämä havainnot ovat olleet jo pitkään yleisesti tunnettuja ja osin tästä syystä varhaisessa tutkimuksessa korostettiin geeniperimän merkitystä taitojen muokkaajana. Geeniperimän merkitystä ei kuitenkaan pidä liioitella. Uudempi tutkimus osoittaa, että geeniperimällä ja ympäristöllä on monimutkaisia yhteisvaikutuksia sosiaalisten ja kognitiivisten taitojen kehittymiseen. Esimerkiksi geeniperimän vaikutus näyttää olevan vahvempi korkean sosioekonomisen aseman perheissä. Lisäksi tutkimus on osoittanut, että ympäristöllä on myös selviä suoria vaikutuksia taitojen kehittymiseen. Vanhempien, vertaisryhmien ja opettajien panostukset muokkaavat kognitiivisia ja sosiaalisia taitoja geeniperimästä riippumatta.

Vaikka panostuksilla voidaan vaikuttaa sosiaalisen syrjäytymisen taustalla oleviin taitoihin, ei ole yhdentekevää miten nämä panostukset ajoitetaan. Kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen kehityksessä on kriittisiä vaiheita, joiden ulkopuolella panostusten teho on heikko. Lisäksi eri taidot ovat sensitiivisiä panostuksille eri vaiheissa. Esimerkiksi yksilön kognitiiviset perustaidot muokkautuvat varhaislapsuudessa eikä niihin ole tämän jälkeen enää helppo vaikuttaa. Sen sijaan sosiaaliset taidot kehittyvät läpi murrosiän ja sen jälkeenkin. Näihin taitoihin voidaan siis vaikuttaa sekä vanhempien että koululaitoksen panostuksilla vielä ensimmäisten kouluvuosien jälkeen. Viimeaikainen tutkimus on osoittanut, että tarkasti kohdennetut interventiot voivat kouluympäristössä parantaa haasteellisista olosuhteista tulevien nuorten sosioemotionaalisia taitoja ja sitä kautta myös parantaa koulumenestystä.

Koulutuksen nivelvaiheet ja sosiaalinen syrjäytyminen

Suomalaisessa kontekstissa kriittinen vaihe syrjäytymisen kannalta on siirtymä ensimmäisen asteen koulutuksesta lukioon tai ammattikouluun. Tällöin suurilta osin kaikille yhteinen peruskoulutus päättyy ja nuoren on valittava useiden eri koulutusvaihtoehtojen välillä. Näillä valinnoilla on kauaskantoisia vaikutuksia. Väärät valinnat saattavat johtaa aloille, joihin valmiudet tai motivaatio ei riitä. Toisen asteen koulutuksen suorittamatta jättäminen taas on vahvasti yhteydessä työllistymisvaikeuksiin ja matalaan tulotasoon.

Toisen asteen koulutusvalintoja tehdään suuren epävarmuuden oloissa. Nuori on yleensä epävarma omista kyvyistään ja usein myös mieltymyksistään. Tieto koulutusohjelmien sisällöstä ja niiden asettamista vaatimuksista on usein epätäydellistä. Toisen asteen valintaprosessista johtuen nuori on usein myös epävarma mahdollisuuksistaan tulla valituksi haluamiinsa koulutusohjelmiin. Näiden epävarmuustekijöiden vuoksi nuoren kognitiiviset ja sosiaaliset taidot vaikuttavat oleellisesti valintojen onnistumiseen.

Toisen asteen koulutusvalinnoissa on siis kyse syrjäytymisen kannalta merkittävästä päätöksestä, jonka onnistuminen on vahvasti kytköksissä kognitiivisiin ja sosiaalisiin taitoihin. Kansainvälinen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että nuorten valmiuksiin tehdä oikeita koulutusvalintoja voidaan vaikuttaa. Ensinnäkin yhdistämällä kognitiivisia ja sosiaalisia taitoja tukevia ohjelmia voidaan saavuttaa merkittäviä parannuksia koulutuloksissa myös köyhistä oloista tulevien murrosikäisten lasten parissa (Cook et al (2014)). Toisaalta pelkkä vanhemmille ja oppilaalle yhdessä kohdennettu tiedon jakaminen oppilaan realistisista mahdollisuuksista voi huomattavasti lisätä todennäköisyyttä suorittaa toisen asteen tutkinto loppuun (Goux et al (2014)).

PSE-hankkeen tuoma lisäarvo

PSE-hankkeen tavoitteena on tuottaa uutta tutkimustietoa syrjäytymisen taustalla vaikuttavista mekanismeista sekä arvioida olemassa olevien toimenpiteiden vaikutuksia syrjäytymisen todennäköisyyteen. Tämän lisäksi hankkeessa kehitetään kokonaan uusia lähestymistapoja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Hankkeessa yhdistetään taloustieteilijöiden, psykologien, koulutuksen tutkijoiden sekä koulumaailmassa toimivan kansalaisjärjestön osaaminen ja suunnitellaan tutkimustietoon perustuvia interventioita. Näiden interventioiden tavoitteena on helpottaa siirtymistä toisen asteen koulutukseen ja erityisenä kohderyhmänä ovat riskiryhmät, kuten maahanmuuttajataustaiset lapset. Interventioiden vaikutuksia testataan satunnaistettujen kokeiden menetelmällä ja interventiot suunnitellaan siten, että ne on helppo ottaa osaksi koulutuspolitiikkaa.

Syrjäytymiseen johtavat mekanismit

Suomalaisten rekisteriaineistojen rikas tietosisältö mahdollistaa syrjäytymisen taustalla vaikuttavien eri riskitekijöiden yhteisvaikutusten tutkimisen. Lisäksi suomalaisissa aineistoissa voidaan seurata yksilöitä lapsuusiästä aina aikuisuuteen saakka, mikä mahdollistaa riskitekijöiden dynaamisten vaikutusten tutkimisen. Koska aikaisempi tutkimus on pitkälti keskittynyt yksittäisten riskitekijöiden ja syrjäytymisen välisen yhteyden tutkimiseen, antaa tällainen kokonaiskartoitus uutta tietoa syrjäytymiseen johtavista mekanismeista.

Koska syrjäytyminen liittyy olennaisesti kognitiivisten ja sosiaalisten taitojen puutteeseen, perehdytään hankkeessa näitä taitoja mittaavien testitulosten muutoksiin Suomessa. Sekä PISA-testien että puolustusvoimien peruskokeiden tulokset ovat kääntyneet Suomessa laskuun. Hankkeessa analysoidaan näitä trendejä eri väestöryhmissä sekä niiden taustalla vaikuttavia mekanismeja.

Nykyisten toimenpiteiden vaikutukset

Vaikka syrjäytymisestä käyty yhteiskunnallinen keskustelu on vilkasta ja sitä on ilmiönä tutkittu laajasti, aikaisempi tutkimus on tuottanut hyvin niukasti tuloksia harjoitettujen toimenpiteiden vaikutuksista syrjäytymisen todennäköisyyteen. Tämä hanke yrittää paikata tätä tiedonpuutetta tuottamalla tuloksia toisen asteen koulutustarjonnan, nuorisotakuun sekä maahanmuuttajien kotouttamisohjelman vaikutuksista syrjäytymiseen.

Toisen asteen koulutusvalintoihin vaikuttaa oleellisesti se, kuinka helposti koulutuspaikat ovat saavutettavissa. Toisen asteen koulutuksen tarjonnassa on suuria vaiheluita ennen kaikkea maan eri osien välillä. Yksi tapa lisätä toisen asteen koulutuksen saavutettavuutta on lisätä opiskelupaikkoja. Tässä hankkeessa tutkitaan toisen asteen koulutuspaikkojen lisäyksen vaikutusta tuloihin, työllisyyteen, tulonsiirtoihin, terveyteen sekä rikollisuuteen.

Nuorisotakuu on yksi tärkeimmistä ohjelmista, joilla hallitus on pyrkinyt vaikuttamaan syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin. Lisäksi Euroopan Komissio on nimennyt sen kärkihankkeeksi, jota se suosittelee käyttöönotettavaksi myös muissa jäsenmaissa. Tässä hankkeessa tutkitaan nuorisotakuun vaikutuksia työttömyysjaksojen keston, psykelääkkeiden käyttöön sekä rikollisuuteen.

Maahanmuuttajien kotouttamisohjelma on nuorisotakuun ohella toinen toimenpide, joka on kohdennettu syrjäytymisvaarassa olevaan väestöryhmään. Aikaisempi tutkimus (Sarvimäki ja Hämäläinen (painossa)) on osoittanut, että tällä ohjelmalla oli merkittävä positiivinen vaikutus ohjelman piirissä olleiden maahanmuuttajien tulotasoon. Tässä hankkeessa tutkitaan, kuinka kotouttamisohjelma vaikutti maahanmuuttajien lasten koulutustasoon.

Interventiot

Hankkeen kolmas tavoite on kehittää ja toteuttaa syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäviä interventioita, jotka voidaan ottaa käyttöön yhtenä koulutuspolitiikan keinona. Interventiot kohdennetaan peruskoulun

viimeisille luokille sellaisissa kouluissa, joissa matalan tulotason perheistä tulevat lapset sekä ensimmäisen ja toisen polven maahanmuuttajat ovat yliedustettuina. Koulujen valinta lähtee siitä oletuksesta, että näissä kouluissa opettajien, vanhempien ja oppilaiden välinen yhteydenpito ei välttämättä toimi toiselle asteelle siirtymistä helpottavalla tavalla.

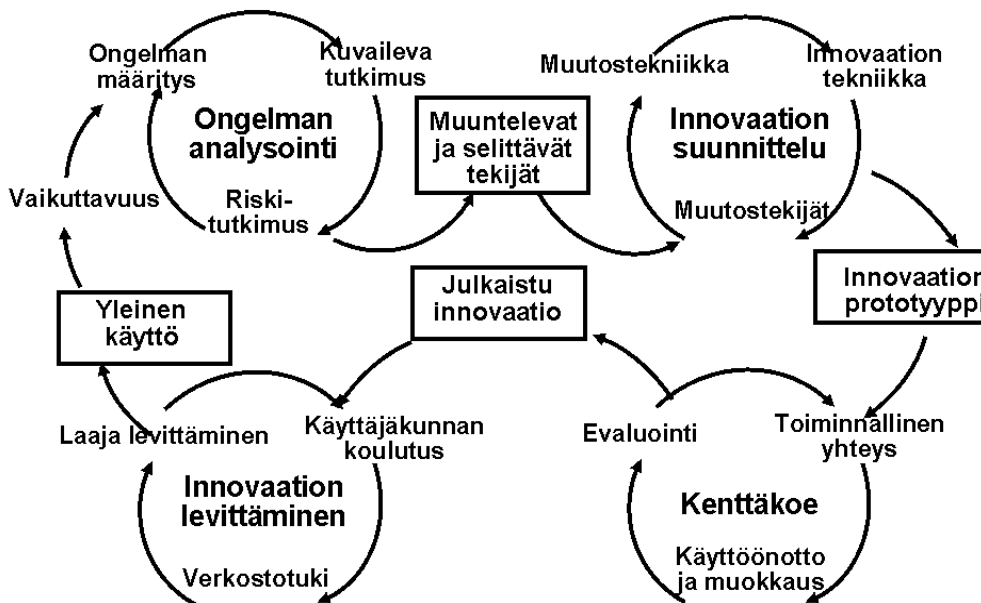
Interventioiden tavoitteena on parantaa oppilaiden sisäistä motivaatiota, lisätä heidän osaamistaan ja antaa tietoa koulutusvalinnoista. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi interventiot kohdennetaan oppilaiden lisäksi myös opettajiin ja vanhempiin. Hankkeessa käytetään hyväksi kansalaisjärjestö Walter ry:n ruohonjuuritason kokemuksesta oppilaiden, opettajien ja vanhempien välisen luottamuksen rakentamisesta. Interventioiden suunnittelu ja toteutus nojautuu tähän kokemukseen sekä hankkeen tutkijoiden kokemukseen satunnaistettujen kokeiden implementoinnista aikaisemmissa tutkimushankkeissa.

Hankkeessa käytetyt menetelmät

Hankkeen tavoitteena on tuottaa tutkimustietoa jo käytössä olevien toimenpiteiden ja toteuttamiemme interventioiden *kausaalivaikutuksista*. Näin ollen hankkeesta raportoidut tulokset voidaan tulkita aitoina politiikkavaikutuksina eivätkä ne heijasta havaitsemattomien taustamuuttujien vaikutuksia. Tämä on tärkeää, koska syrjäytymisestä käyty keskustelu on aikaisemmin pohjautunut pitkälti tilastollisiin korrelaatioihin eikä kausaalivaikutuksiin.

Hankkeessa suunniteltujen ja toteutettujen interventioiden vaikutukset arvioidaan satunnaistettujen kokeiden menetelmällä. Tällöin toimenpiteen kohteeksi päässeet koehenkilöt eivät poikkea verrokkiryhmän henkilöistä millään systemaattisella tavalla ja näiden ryhmien tulemien ero voidaan tulkita puhtaaksi interventiovaikutukseksi. Satunnaistettujen kokeiden käyttö on mahdollista, koska interventioiden suunnittelu ja toteutus on osa hanketta. Tämän vuoksi tämä hanke tuottaa myös arvokasta kokemusta siitä, miten tutkimushankkeita voidaan käyttää sekä käytännön politiikan suunnittelussa että arvioinnissa.

Interventioiden suunnittelu noudattaa preventiotutkimusprosessin mallia, jota Työterveyslaitos on käyttänyt menestyksellisesti aikaisemmassa tutkimuksessaan. Malli on havainnollistettu kuviossa 1. Prosessi alkaa ongelman identifioimisella ja riski- ja kohderyhmien määrittelyllä. Seuraavaksi rakennetaan intervention prototyyppi, joka sitten implementoidaan oikeassa kontekstissa, kuten kouluissa. Tämän prototyypin vaikutukset arvioidaan tieteellisin menetelmin ja näiden testien perusteella tuotetaan oheismateriaalia, joka tukee toimenpiteen käyttöönottoa osana kansallista politiikkaa (Vuori ja Toikkanen (2008)).

Kuvio 1: Preventiotutkimusprosessi

Satunnaistettujen kokeiden käyttö ei kuitenkaan ole mahdollista arvioitaessa jo käytössä olevien toimenpiteiden vaikutuksia. Näissä tapauksissa turvaudutaan kvasikokeellisiin menetelmiin. Nämä menetelmät käyttävät hyväksi tilanteita, joissa jokin ryhmä päätyy toimenpiteen piiriin syistä, jotka eivät liity heidän taustamuuttujiinsa.

Esimerkiksi tutkittaessa toisen asteen koulutuspaikkojen vaikutusta työllistymiseen tai vastaavaan muuttajaan voidaan verrata toisen asteen opiskelupaikan saamisen rajan molemmilla puolin olevien nuorten työllistymistä. Koska nämä henkilöt ovat hyvin todennäköisesti taustaominaisuuksiltaan samanlaisia, voidaan heidän työllisyystilanteidensa ero tulkita toisen asteen opiskelupaikan saamisen vaikutukseksi. Samalla tämä ero kertoo siitä, miten toisen asteen koulutuspaikkojen marginaalinen lisäys vaikuttaisi työllisyyteen. Samanlaista menetelmää voidaan käyttää myös maahanmuuttajien kotouttamisohjelman ja nuorisotakuun vaikutusten arviointiin.

Kirjallisuus

Cook, P.J, Dodge, K., Farkas, G., Fryer, R. G., Guryan, J ja Ludwig, J. (2014): "The (Surprising) Efficacy of Academic and Behavioral Intervention with Disadvantaged Youth: Results from a Randomized Experiment in Chicago", NBER Working Paper 19862.

Goux, D., Gurgand, M. ja Maurin, E. (2014): "Adjusting your dreams? High school plans and dropout behavior, Working Paper, Paris School of Economics.

Heckman, J. J. ja Mosso, S. (2014): "The economics of human development and social mobility", *Annual Review of Economics*, 6, 689-733.

Sarvimäki, M ja Hämäläinen, K. (painossa): "Integrating immigrants: The impact of restructuring ALPM", *Journal of Labor Economics*.

Vuori, J. ja Toikkanen, J. (2008): ”Syrjäytymisen ehkäisy sosiaalisena innovaationa – esimerkkinä Työhönmenetelmä, teoksessa J. Saari (toim.), *Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos*, Helsinki, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.